

ESSZÉMOZAIK

BÖNDÖR PÁL

FÁRADT JEGYZET A STÚDIÓVENDÉGEKRŐL

– Fáradt vagyok – mondta gyermekkori barátom, akit legkevesebb tíz éve nem láttam. A hídra vezető, rosszul mondom, a volt hídhoz vezető bulváron a megszokott nyüzsgés volt. A fáradtságról, a hídról és a Dunáról Várady Szabolcs emlékezetes verse jutott az eszembe, a *Székek a Duna fölött*.

– Én is fáradt vagyok – mondtam. – Nem beszélve a világhelyzet változásairól, és különben is: nincs hova leülni – idéztem a vers két utolsó sorát, és közben bizonytalanul mutattam a túloldali tömött kávézó felé. Barátom szomorúan hümmögött, látta, hogy nem csak kifáradtam, de egy kissé el is hülyültem az elmúlt évtizedben. Váltottunk még pár mondatot, családról, munkahelyről, egyebekről, és gyorsan elváltunk.

Ez még nem melankólia, csak kimerültség, gondoltam akkor, de azóta elmúlt már jó néhány hónap, és én egyre inkább el vagyok bizonytalanodva. És egyre gyakrabban hallom itt is, ott is, hogy kóros fáradtságra panaszkodnak olyanok is, akiknek az életkora ezt nem indokolná. Erről megint verssorok jutnak az eszembe, úgy tűnik, hogy semmiről sincsenek eredeti gondolataim. Kinek vannak?

A szerkesztőségben téblábolok, mikor, vesztremre, a szerkesztőség túlsó felében a szerkesztő rám pillant, és felemeli három ujját. Három perc? De miről? – tárom szét a karom. Ő is széttárja a karját, úgy, hogy közben a vállát is megvonja. Mit tudom én? Írjál, amiről akarsz.

Egy rádiós jegyzetnek, sajnos, nem lehetnek stúdióvendégei, akik át dumálják a terminust, mivelhogy mindenhez értenek, és mindenhez jobban értenek, mint a vitapartner vagy akár az ellentábor tábornagyai. A stúdióvendégek, mint Kavafisz versében a barbárok, mégiscsak valamilyen megoldás lehetnének. A stúdióvendégek sohasem fáradtak, nekik nem három perc, de három óra is semmiség. És szívós is ez a fajta, túlél minden változást, fordulatot. De az igazat megvallva, a stúdióvendégek sem a régiék már, esetenként megrugdossák a műsorvezetőt, mivel a műsorvezetők sem a régiék persze, mindenfélét kérdeznek összevissza, felelőtlenül, csak úgy a saját szakállukra. Én nem láttam az esetet, pedig állítólag minden tévécsatornán napokig mutatták az izgalmas jelenetet. De olvastam később az újságban az ideges stúdióvendégnek a nyilatkozatát, aki különben pártvezér és polgármester is, melyben tagadta, hogy belerúgott volna a műsorvezetőbe. Ez tetszik. Ha politikus vagy, légy politikus.

Valahányunkat megrugdostak már, és rugdosnak továbbra is, csak nem a nagy nyilvánosság előtt, de alattomban, de kegyetlenül. És mi nem a kimerültség miatt nem rúgunk vissza.

JEGYZET AZ ŰRLAPOKRÓL

Itt ülök, nem csillámló sziklafalon ugyan, viszont a fej lehajlik, és lecsüng a kéz: újra kifogott rajtam egy átkozott űrlap. Egyre nehezebben töltöm ki őket, sokszor azt sem értem, hogy mit kérdeznek tőlem. Főleg az olyan űrlapokkal gyűlik meg a bajom, mikor kérelmező vagyok, amiben persze van logika, a tájékozatlanok, írástudatlanok ne nagyon kérjenek itt semmit, inkább dolgozzanak magukon. Furamód az anyanyelvemen megfogalmazott űrlapokkal valamivel még nehezebben bírkózom meg, mint amikor az államnyelven kell kitöltenem valamit. Alapjában véve még ez is érthető. Hiába: a mindennapi gyakorlat, az élettérhez való alkalmazkodás megteszi a magáét. Csakhogy. Csakhogy ez csupán a jéghegy csúcsa, annak a jéghegynek, amit kisebbségi közérzetnek neveznék. Amely permanensen rossz.

A vajdasági magyarok közérzete nem csupán azért rossz, mert a diktatúra bukása után is a régi politikai és kultúrasablonok szorításában maradt, ezt sajnos nem kell bizonyítanom, elég belelapozni egyetlen napilapunk vagy valamely hetilapunk bármely számába, hanem azért is,

a nem értelmiségiek esetében valószínűleg hatványozottan, mert mind az újvidéki, mind a szegedi postában vagy bankban kevésbé írástudó. A kisebbségi, nagy általánosságban, mafla, akkor is, ha a saját belsőbb közösségében éppen talpraesettnek számít. E közösségből kimozdulva is vághat az esze, mint a borotva, de nehezebb ezt bizonyítani. Hacsak. Hacsak át nem települ, hogy egy bizonyos idő elteltével, miután a helyi szokásokat kiismerte, otthonosabban kezdjen el mozogni, vagyis olyan legyen, mint a többiek. Vagy nem asszimilálódik tökéletesen a többségi nemzetbe, vagyis, ismét csak, olyan lesz, mint a többiek. A harmadik lehetőség, hogy tökélyre vigye az alkalmazkodást, sőt színészkedést, kitartó munkával elérje azt, hogy se itt, se ott ne leplezzék le, ne vegyék rajta észre, hogy kisebbségi, illetve, hogy külföldi. E lehetőségek tulajdonképpen nem arról szólnak, hogy miképpen szüntessük meg a rossz kisebbségi közérzetet, hanem arról, hogy hogyan szűnjünk meg kisebbséginek lenni. A másik véglet lenne a túlzott büszkeség, valamiféle nacionalizmus a nacionalizmusban, mely az abszurditásig fokozódhat, mint a *Magyar Szó* azon cikkírójánál, aki az anyaország lakóit, vagyis egy részüket, akik nem az ő politikai opcióját támogatják, hímgagyaroknak nevezi. Nem gondoltam, hogy ezt a kifejezést még viszontlátom valaha, de megéltem én már sok mindent, amiről nem gondoltam, hogy megeshet velem, velünk, és éppen a nemzetieskedés miatt.

Ezúttal kivételesen a más kárán lehetne tanulnunk, de ennek egyelőre kevés jelét látom. Kár, mert a kisebbségi létet ezen a tájon, érzésem szerint, még jó ideig csupán elviselni lehet; nem nagy vigasz, hogy többséginek lenni sem éppen főnyeremény a kontinens e zugában.

Addig is úrlapokat kell kitöltenünk... és az űröket önmagunkban.

JEGYZET A JEGYZETRŐL

- Olcsó csirkecombokat szereztem.
- A Teleki téren jártál apa, és mintha a Zsámbékyt láttad volna egy kapualjban.
- Mintha? Láttam.
- Megint benne vagyunk egy Mándy-novellában. Krumplit is hoztál?
- Hoztam. Két kilót. Ezúttal egy rádiós jegyzetben vagyunk benne.
- Inkább egy kusza jegyzetben, mint egy kritikában. Leugrom a CBA-ba salátáért.

- Lehet, hogy ez mégis egy kritika lesz.
 - Apa! Kocsmában is voltál?
 - Természetesen.
- Ez mégsem lesz kritika. Novella még lehetne, ha lenne hozzá kedvem és időm. És söröm.
- Fiam, sör sincs a házban. És olaj is alig van. Margarin sincs. Semmi sincs. Mintha otthon lennék.
 - Az hol van, apa? Hogy hívják azt az országot pillanatnyilag?
 - Azt nem tudom. Folyik róla a vita. A nyelvészek majd megmondják, hogy hol élünk. De onnan hoztam neked egy könyvet, Mándyról.
 - A hegyes Balkánról, ide nekem a nyolcadik kerületbe?
 - *A novella új neve.* Lecsúszott család vagyunk, de stílusunk azért lehet, remélem, még akkor is, ha ez a beszélgetésünk, illetve a jegyzeteim, nem állnak össze egésszé, csupán egy adott interpretációs rendszerben válhatnak, úgy-ahogy, megközelíthetővé.
 - Szavak? Bemegyek az önkiszolgálóba, bele a kosárba az olajt, a margarint, a sört, fizetek, annyit se mondok, hogy bikkmakk. Arany Ászok jó lesz?
 - „Az írhatóság szabadsága – írja könyvében Hózsza Éva –, az az írói játék, amelyet Mándy Iván élvez, ugyanis nem kell örök érvényű kijelentéseket tennie, a szöveg *jelenleg íródik*, minden bizonytalan, nem kell a *műért* felelősséget vállalnia.” Vagyis: az Arany Ászok jó lesz, de siess, fél óra múlva kezdődik a Liverpool–Manchester United kupadöntő.
 - Szóval: jegyzet? Rádiós jegyzet? Csak úgy, minden felelősség nélkül?
 - Lehet másképpen? (Szünet.) Érted, ugye? A problémák szőnyeg alá söpörve, terítéken az álproblémák. Gazdasági pangás, a politikai gondolkodás elsatnyulása, a nacionalizmusok mimikrije. És így tovább, és így tovább. De!
 - De egy jó könyv az egy jó könyv. Forum Könyvkiadó Kft., Újvidék, 2003. .
 - Egy jegyzet az pedig egy jegyzet. Szerbia és Montenegró. Arany Ászok és Liverpool. Vajdaság és nyolcadik kerület. Mindenki mindenhez ért.

JEGYZET A TÜRELMETLENSÉGRŐL

Nem nagyon bírom, bírjuk ezt az örületes tempót. Minden rohamosan változik, egyesek szerint fejlődik, elavultak a háztartási gépeink, divatjamúlt a cipőm, a kabátom, a számítógép, amin ezt most két ujjal pötyögtetem, muzeális példány. A sarki bolt is, egyike a legbiztosabb pontoknak a világon, fél év alatt háromszor cserélt gazdát, biztosítóiroda lett, majd kocsmá, és a napokban ismét vegyeskereskedés. Annak, amit nagy nehezen a fejünkbe vertek az iskolában, legalább a fele már nem is érvényes, elavult, túllépett rajta a tudomány, a technika, az élet. Nem is csoda, hogy nagy a kapkodás, a rohanás, a türelmetlenség. Kaparj kurta, gyorsan lejár a szavatossági idő!

Olyanok vagyunk valahányan, mint a tegnapi újság, tele idejétmúlt hírekkel. Nem csoda, hogy lassanként már egymásra sem leszünk kíváncsiak.

A halhatatlanság sem néhány évszázadra szól, évtizedekig se tart már sokszor. Harminc-negyven éves szerzőkről jelennek meg sorban a monográfiák. Ki tudja, mit hoz a holnap? – élvezze, aki teheti, még életében a picinyke halhatatlanságát. Oda jutottunk, hogy nincs az a fércműveket gyártó törtető, aki ne találná meg a maga jószívű kritikusat, irodalmi körét, folyóiratát, díjacskáját, antológiáját, halhatatlanságát. Persze vannak színvonalasabb szövetségek is, de hasonlóan funkcionálnak, mint amikor a dilettánsok összefognak. Lehet, hogy ez nem is baj, de én személy szerint jobban szeretek kívülálló balek lenni, viszont ez sem megy olyan simán. Valahova így is, úgy is besorolnak előbb-utóbb, mert ez így működik, nem is működhet másként; mindent fel kell parcellázni, hogy áttekinthető legyen. Különben is, mindenki tartozik valahová. Miért akkor ez a jegyzet? Nem tudom. Bennem is valamilyen türelmetlenség működik: Mindig arról akarok beszélni, amit még magammal és magamban sem sikerült letisztáznom. De ettől még nem érzem jobban magam.

Kedves hallgatóink, reméljük, hogy ezúttal is szépen félreértettük egymást: Ez a jegyzet nem arról szól, amit elmondtam benne. Intímé senkinek sincsen kedve megváltoznia, inkább a világtól várná el ezt.

JEGYZET AZ ÁTJÁRHATÓ POKOLRÓL

A pokolbüntetés időtartama című esszéjének utóiratában Borges egy álmát írja le, melyben, szörnyűségekkel teli másik álmából ébredve, egy ismeretlen szobában tér magához. A hajnali, derengő fényben kirajzolódik a vaságy lába, a rideg szék, a bezárt ajtó és ablak, az üres asztal. Rövid tűnődés után rájön, nem tudja, hogy hol van, és arra sem tudja a választ, mivel nem ismeri fel önmagát, hogy ő kicsoda. Úrrá lesz rajta a félelem: Lehet, hogy ez a vigasztalan virrasztás már maga a pokol, ez a céltalan virrasztás az ő örökkévalósága. És ekkor valóban felébred.

Örökkévaló, vigasztalan virrasztás.

Hát igen. Ez sem tarthat örökké, mondtuk a három egymást követő, kegyetlen háború ideje alatt, egy napon ennek is vége lesz, mondtuk a minden rekordot megdöntő infláció ínséges napjaiban; a bombázásról is tudtuk, hogy néhány hónapnál tovább nem tarthat. Pokoli évek voltak ezek, de nem a pokolban éltünk, hanem Újvidéken, Szabadkán, Zentán, Becsén, Temerinben. El-elbizonytalanodtunk ugyan, hogy ezek a helységek hol is vannak pontosan, elbizonytalanodtunk sűrűn, hogy mi magunk kik is vagyunk valójában, és hogy kikkel is élünk együtt tulajdonképpen, de a helyzetünk napról napra változott akkor is, most is, volt min törnünk a fejünket, nem unatkoztunk, nem unatkozunk, már csak azért sem, mert nem vagyunk halhatatlanok. Mint kollektív inkább voltunk hírforrás, mint a hírek fogyasztói, amibe természetesen csak belerokkanni lehet, de másképpen, mint egy átlag európai. A mi cinizmusunk mélyebb, de kevésbé rafinált. Ezzel és ettől még élhetnénk úgy, ahogy másutt élnek az emberek. Ha végre normális ország leszünk. Ha majd egyáltalán ország leszünk.

Úgy érzem, hogy túróképességünk végső határához érkeztünk, jómagam bizonyára. Minden újabb maszatolás, felemás megoldás végzetes lehet. Nem várok én csodákat, anyaszomorító gazemberek, gengszterek, korrupt politikusok és bírák, örültek, elvakult sovíniszták mindenütt vannak, csápjaik is elérnek sokszor az uralkodó struktúrákig. Titokban, alattomban. Nem ők a példa. Működésük hatásfoka elenyésző ahhoz képest, amit itt tapasztaltunk. És ha ezúttal sem sikerül előbbre lépünk? Ha nem, hát nem, ez a térség még akkor sem lesz a pokol. Mivel lesz kijárata. Annak, akiben lesz még erő elvánszorogni addig.

JEGYZET NÉHÁNY ITTENI KÖLTŐRŐL

Először voltak a hatvanas évek. Állítólag előtte voltak ötvenes évek is, de erre én igencsak homályosan emlékszem, gyerek voltam még, kisiskolás. A negyvenes évek viszont történelem volt, messzi múlt, tananyag a török hódoltság és a francia forradalom szomszédságában. Tehát a hatvanas évek. Mindenki Erich Frommot olvasott, és rockzenét hallgatott. Naiv kamasz voltam, de mindenki naiv volt akkortájt, kivéve azokat, akik nem. Ezek a fura perszónák alakították aztán az életünket a nyolcvanas és a kilencvenes években, emlékszünk, hogy miképpen. Közben minden harmadik utcában irodalmi estet rendeztek, ahol főleg verseket olvastak fel fiatal és korosodó költők, mivel a költészet, nehéz ezt ma már megmagyarázni, fontosnak tűnt. Ezek zömmel paródiák voltak, habár a szerzők legalább háromnegyedének sejtelve sem volt arról, hogy művei karikatúrák. A fiatal kezdők, akik természetesen az irónia, a paródia felé vonzódnak, magatehetetlenül hápogtak, hiszen nem volt mit parodizálni. Ez a hápogás, dadogás lett sokuknak, nekem minden kétséget kizáróan, a költői nyelvük. Végig is dadogtam becsületesen a hetvenes éveket, a hetvenes éveket, amikor már senki sem volt naiv. A komor hetvenes években is volt valami jó: Úgy tűnt, hogy a költészetre nem figyelnek többé, mindenki arról dadogott, amiről akart. A nyolcvanas években derült ki, hogy ez még sincs egészen úgy. Nem figyeltek oda, de ettől még be lehetett tiltani akármit, ügyet fabrikálni akármből, botrányt kavarni akárki körül. Rosszkedvében, a már nem is olyan fiatal költő, intenzíven tanulni kezdte a szakmát, ritkábban dadogott. Nem sejtette, hogy a nyolcvanas évek után a kilencvenes évek következnek. A kilencvenes években végre a költők otthon ültek, vagy szétmászáltak a nagyvilágban, és senki semmit nem kérdezett tőlük, azt tettek, amit akartak, kivéve a Bácskát és Bánátot. Kérdezni ott sem kérdezte őket senki, nem is igen olvasták a verseiket, de állandóan történt valami képtelenség, amiről nehéz volt nem írniuk. A negyvenes éveit taposó költőből riporter lett, verses naplót író bőlény, kitárulkozó vénkisasszony, minden, csak nem, az a költő, aki szeretett volna lenni, és lehetett volna. Sorsa meg lett pecsételve: Transzparens lett, kiszámítható. Ha kézigránátot dobtak a szomszéd udvarába, akkor ő arról írt, hogy a szomszéd udvarába kézigránátot dobtak. Meg más

efféle ízetlenséget. Hogy kenyeret gyúr, dagaszt, mivel sikerült lisztet szereznie. Hogy fázik. Hogy elege van. Bölcséleti vakvágányokon vesztelve azon kapta magát, hogy olykor-olykor már többes számban lamentál. Okosan, szépen és módszeresen kizárta magát az újabb, még inkább a legújabb magyar líra sokfelé indázó kontextusából, a régi, romjaiban még mindig létező kánonhoz pedig sohasem is tartozott. Tizenöt év kemény munkájával elérte, hogy idejétmúlt legyen minde-
nestül. Hatvan felé közelít, és még csak azt kell eldöntenie, hogy menedzsernek csap fel vagy pornósztárszínésznek, miután művészi ambícióit így elpackázta.